

РОЗДІЛ IV БІБЛІОТЕЧНІ ФОНДИ

УДК 025.2

І. В. Запорожець,

зав. сектора комплектування

Аналіз оновлення та використання фонду НБ МДУ за 2010–2012 рр.

У статті відображено порівняльний аналіз оновлення та використання фонду наукової бібліотеки Маріупольського державного університету за три роки.

Ключові слова: фонд бібліотеки, оновлення фонду, використання фонду.

Об'єктом дослідження є бібліотечний фонд наукової бібліотеки Маріупольського державного університету (далі – НБ МДУ). Під вивченням фонду розуміється наукове пізнання складу, використання, динаміки бібліотечного фонду з метою підвищення його відповідності завданням бібліотеки, інформаційних потреб абонентів, а також ефективності використання.

В ході дослідження застосовувались різні види аналізу: статистичний, порівняльний, комплексний, динамічний. Дослідження дає змогу бачити тенденції розвитку фонду, проблеми у його формуванні та використанні, приймати управлінські рішення.

Порівняльний аналіз

1. Оновлення фонду.

Оновлення фондів за встановлений період відображає відношення об'єму надходжень до об'єму фонду на

кінець періоду, який досліджується, в процентах і є одним з важливих аргументів в обґрунтуванні фінансових витрат на комплектування бібліотечних фондів.

Ми можемо бачити, що при нормі у 10 % показники двох попередніх років, коли і комплектування було краще, ніж у 2012 р., практично у 3 рази менше, а в 2012 р. було в 6 разів менше за норму:

- 2012 р. – 1,64 %
- 2011 р. – 3 %
- 2010 р. – 3 %

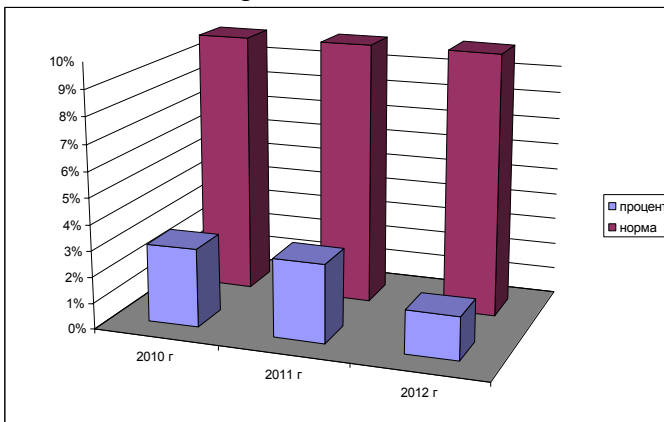

Рис. 1. Оновлення фонду

2. Навчальна література з грифом МОНУ.

Фонд навчальної літератури включає видання незалежно від виду й екземплярності, рекомендовані кафедрами університету для забезпечення навчального процесу. Навчальний фонд формується у відповідності до навчальних планів і програм університету і норм книгозабезпеченості. Одною з головних вимог до навчальних видань є наявність грифа МОН України. Цей гриф на навчальній літературі дійсний протягом 5 років. За нормою подібні книги повинні складати 5 % від фонду навчальної літератури в назвах.

Навчальна література з грифом МОНУ складала такий відсоток від фонду навчальної літератури НБ МДУ:

- 2012 р. – 4,11 %
- 2011 р. – 5,77 %
- 2010 р. – 8,73 %

Цифри, які ми бачимо, говорять про те, що у попередні 2010–2011 рр. норма була не тільки виконана, але й перевищена завдяки як фінансуванню вуза, так і частішим постачанням безкоштовної літератури з МОН України. У 2012 році норма не виконана (рис. 2).

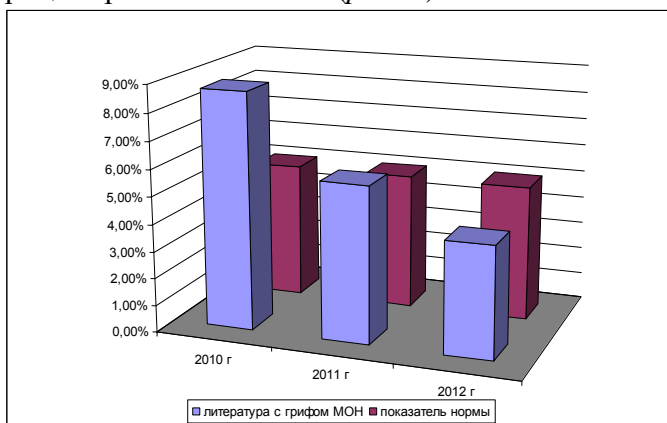

Рис. 2. Література з грифом МОНУ

3. Документи українською мовою.

Наявність документів українською мовою у фонді, як ми можемо бачити з наведених даних, складає досить стабільний відсоток протягом останніх 3 років від загального фонду (приблизно 45 %) і не залежить від об'єму надходжень.

На початок року література українською мовою складала:

- на 01.01.2013 р. – 15 351 назв / 70 202 прим. (45,5 %);
- на 01.01.2012 р. – 14 908 назв / 68 918 прим. (45,3 %);
- на 01.01.2011 р. – 14 044 назв / 66 639 прим. (44,7 %).

Надійшло протягом року:

- за 2010 р. – 763 назви / 1991 прим.;
- за 2011 р. – 876 назв / 2500 прим.;
- за 2012 р. – 443 назви / 1 284 прим.

Комплектування документами українською мовою зростає тоді, коли фонд поповнюється літературою за ліміти та перевага надається документам державною мовою. Комплектування тільки подарованими документами в силу об'єктивних причин призводить до зменшення надходжень українською мовою.

4. Грошові ліміти кафедр.

Основне джерело поповнення фонду – це закупівля нової літератури за замовленнями кафедр за ліміти, надані університетом. Ліміти кафедр на поповнення бібліотечних фондів документами (без періодичних видань) у попередні роки були витрачені на 100 %:

- у 2010 році було виділено 37 308 грн.;
- у 2011 році було виділено 50 431 грн.

Ліміти на 2012 рік централізовано не були виділені, але на придбання книг кафедрами було знайдено можливим витратити 19 613 грн.

5. Відображення у каталозі.

Широта тематики, різноманіття видів документів, а також суттєві відмінності у запитах читачів бібліотек зумовлюють необхідність створення і постійного вдосконалення довідково-бібліографічного апарату бібліотек, найважливішою частиною якого є система бібліотечних каталогів, що розкриває склад або зміст бібліотечних фондів.

Коефіцієнт відображення фонду у каталозі – це відношення кількості назв документів, які знаходяться на обліку, до кількості назв документів, відображених у каталогах. За нормою він повинен дорівнювати 1. У наведеній нижче таблиці можна побачити, що на сьогодні

каталоги не відображають фонд у повному обсязі, однак з кожним роком коефіцієнт відображення зменшується.

Назва каталогу	2012	2011	2010	2009
Систематичний каталог	1,13	1,20	1,30	1,26
Алфавітний каталог (заморожений)	---	1,25	1,34	1,31
Службовий алфавітний каталог (з 2005 р.)	2,03	2,29	3,16	3,41
Електронний каталог (з 2000 р.)	1,98	2,34	2,74	2,86

Всього на 01.01.2013 р. у бібліотечному фонді на обліку – 33 163 назви. Сектор каталогізації не тільки стабільно поповнює каталоги новими даними, але й планово проводить їх методичне редагування (звірка топографічного каталогу із службовим алфавітним і з систематичним каталогами, з електронним каталогом ІРБІС).

У 2012 році читацький алфавітний каталог вирішено надалі не формувати, проводиться його злиття із службовим алфавітним каталогом (рис. 3).

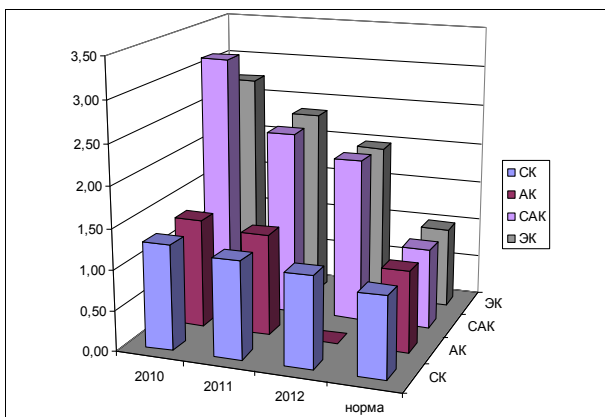

Рис. 3. Відображення фонду у каталогах

6. Наукові документи.

Наукові видання купуються за профілем освітніх програм університету. В наукових бібліотеках норма комплектування науковими документами складає до 40 %. Цифри, які наведено нижче, говорять про стабільний відсоток надходжень наукової літератури НБ МДУ за останні 3 роки. Фонд наукової літератури від загального фонду бібліотеки складав:

- на кінець 2012 р. – 30,6 %;
- на кінець 2011 р. – 30,3 %;
- на кінець 2010 р. – 30,6 %.

7. Списання документів.

Складність процесу формування фонду полягає у тому, що бібліотечний фонд має постійно якісно оновлюватися, майже не змінюючись кількісно. Це стає можливим завдяки списанню літератури, яке набуває не меншого значення, ніж її придбання. Об'єм фонду на кінець досліджуваного періоду якраз і відображає стан фондів з врахуванням літератури, що поступила і вибула. В нашій бібліотеці через нестачу фінансування оновлення фонду практично загальмовано, ще й зменшення об'єму фонду розглядається як катастрофа. При цьому фонди «застарівають» за змістом, містять баласт невживаної літератури або літератури, яку не запитують. Саме ці чинники впливають на зниження обертаності фонду та інші показники.

За рекомендаціями ІФЛА норма щорічного вибуття повинна складати 8 % від загального фонду. Результати цього дослідження говорять про дуже низькі показники процесу вилучення у фонді НБ МДУ (рис. 4). Відсоток списання від загального фонду складав:

- у 2012 році – 0,35 %;
- у 2011 році – 0,5 %;
- у 2010 році – 0,9 %.

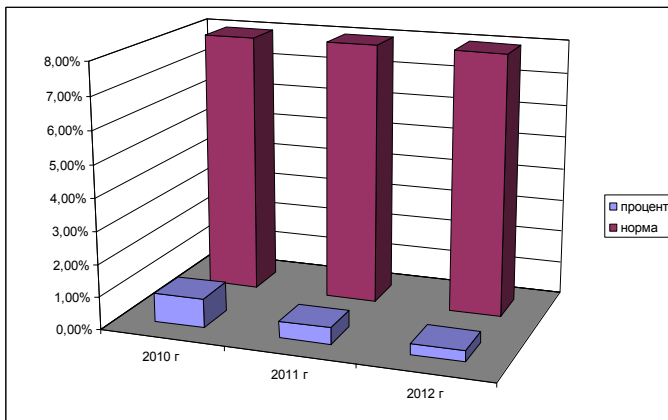

Рис. 4. Списання документів

8. Нові надходження.

Норма нових надходжень за рік обчислюється з розрахунку 250 нових видань на 1 000 читачів (контингент користувачів за єдиним обліком за рік):

- у 2012 році надійшло 1 099 назв (норма – 1 366 назв); норма надходжень нових назв на одного читача не виконана;
- у 2011 році надійшло 1 738 назв (норма – 1 328 назв); норма надходжень нових назв на одного читача виконана;
- у 2010 році надійшло 1 709 назв (норма – 1 366 назв); норма надходжень нових назв на одного читача виконана.

Комплексний аналіз ефективності використання фонду

1. Обертаність.

Обертаність фонду – це відношення об'єму фонду до книговидачі; вона є показником інтенсивності використання бібліотечного фонду. Є два показники норм: за Ю. Столяровим верхня межа приймається за 3, нижня –

за 1,4; норма за Н. Бубекінім коливається між верхнім показником 5 та нижнім 7.

Згідно з нормою Ю. Столярова обертаність фондів НБ МДУ відповідає нормі, а згідно з нормативними показниками, які запропонував Н. Бубекін, – не відповідає:

- у 2012 р. – 2,04
- у 2011 р. – 2,27
- у 2010 р. – 2,20

В обох випадках спостерігається тенденція зниження показників обертаності. Обертаність нижче нижнього рівня говорить про недостатнє використання бібліотечного фонду.

2. Читаність.

Читаність – це відношення книговидачі до кількості користувачів за єдиним обліком. Норма – відносно стабільна за обсягом у бібліотеках будь якого типу і виду та складає від 17 до 23. Показники за 3 роки з невеличкою перевагою у 2011 році досить високі, і слід зазначити, що у 2012 році читачів більше, а читаність – нижча:

- у 2012 р. – 57,65
- у 2011 р. – 65,10
- у 2010 р. – 52,24

3. Книгозабезпеченість.

Книгозабезпеченість – це відношення об'єму фонду навчальної літератури до кількості користувачів за єдиним обліком.

- 2012 р. – 28,21
- 2011 р. – 28,65
- 2010 р. – 23,77

Усі три показники демонструють достатній рівень книгозабезпечення навчальних дисциплін та тенденцію зростання цих показників.

Динамічний аналіз

В основі динамічного аналізу лежить вивчення темпових рядів. Темп зростання – це відношення рівнів подальшого і попереднього періодів. Темп зростання, у виразі простих відношень, називається коефіцієнтом зростання. Коефіцієнт зростання відображає загальну ступінь зростання показників за визначений період.

1. Коефіцієнт зростання фонду.

- за 2012 – 1,01
- за 2011 – 1,02
- за 2010 – 1,02

Коефіцієнт зростання фонду – відношення об'єму фонду поточного року до об'єму фонду минулого року. Норма повинна бути більшою або рівною до 1,03. Можемо бачити, що показники, на жаль, тільки знижуються.

2. Коефіцієнт зростання кількості читачів.

- за 2012 – 1,02
- за 2011 – 0,85
- за 2010 – 1,02

Коефіцієнт зростання кількості читачів – відношення кількості читачів поточного року до кількості читачів минулого року. У зв'язку із демографічною ситуацією показник 2011 р. помітно зменшився, але ситуація виправилася у 2012 р. і вийшла на рівень 2010 р.

3. Коефіцієнт зростання книговидачі.

- за 2012 – 0,91
- за 2011 – 1,06
- за 2010 – 1,05

Коефіцієнт зростання книговидачі – відношення показників книговидачі поточного року до показників книговидачі минулого року.

Норма повинна бути більше 1 або дорівнювати їй.

На жаль, за результатами нашого аналізу, ми спостерігаємо коефіцієнт зниження книговидачі.

Порівнюємо показники 2010–2012 років, вказавши темпи зростання (*тз*).

- Показники 2010 року: $тз В 1,05 > тз Ч 1,02 = тз Ф 1,02$.

У 2010 р. темпи зростання фонду не відставали від зросту читачів, це було позитивне явище. Відповідно зростала книговидача. Але ситуація зростання книговидачі при зниженні темпів зростання фондів говорило про надмірну інтенсифікацію його використання.

- Показники 2011 року: $тз В 1,06 > тз Ч 0,85 < тз Ф 1,02$.

У 2011 р. спостерігалось ефективне використання фонду. Однак книжковий фонд зростав значно більше, ніж кількість читачів і книговидача. Збереження таких темпів могло привести до збільшення невживаної частини фонду. Необхідно було збільшення кількості читачів (що природним чином відбулося у наступному році), удосконалення інформаційної роботи, покращення якості фонду.

- Показники 2012 року: $тз В 0,91 < тз Ч 1,02 > тз Ф 1,01$.

Коефіцієнт зростання книговидачі (В) – 0,91

Коефіцієнт зростання кількості читачів (Ч) – 1,02

Коефіцієнт зростання фонду (Ф) – 1,01 (норма $\geq 1,03$)

Аналіз

Немає інтенсифікації використання фонду, тому що темпи зростання книговидачі відстають від темпу зростання читачів.

Кількість читачів збільшується швидше, ніж об'єм фонду і книговидача.

Прогноз

Зберігання таких темпів може привести до недостатньої книгозабезпеченості, збільшення незадоволених запитів, зниження читаності, подальшого зниження інтенсифікації використання фонду бібліотеки.

Висновки

Головною причиною зниження усіх основних показників бібліотечної діяльності є недостатнє фінансування. Однак, бібліотека не має свого кошторису, щоб планувати поповнення фонду необхідною літературою, тому воно здійснюється епізодично і подекуди стихійно. У придбанні наукових видань бібліотеці необхідно дотримуватись підходу, спрямованого на збільшення кількості назв придбаних книг.

Необхідно здійснити прийняття управлінських рішень, спрямованих на формування іміджу бібліотеки, посилення роботи з популяризації книг. Також потрібно нарощувати об'єм фонду за рахунок збільшення щорічних надходжень до бібліотеки, своєчасно звільняти фонд від застарілих видань, покращувати якість складу фонду, вчасно реставрувати потрібні, але зношені книги, покращувати як індивідуальну, так і масову роботу з читачами, вдосконалювати інформаційну роботу.

Пропонується розглянути можливість закриття роботами викладачів дисциплін, незакритих навчальною літературою.

Кращому використанню фондів може сприяти автоматизація процесу книговидачі.

Ефективною формою розкриття та популяризації бібліотечного фонду були і залишаються бібліографічні огляди літератури, презентації книг, книжково-ілюстративні виставки літератури. Розвиток інформаційних технологій надає широкий спектр інструментів для виконання

подібних видів діяльності не лише в традиційних, а й в електронних варіантах. А саме, це можуть бути віртуальні виставки презентацій видань фонду бібліотеки за окремими темами, електронні розсилання «Бюлетенів нових надходжень» та «Презентацій нових надходжень», надання відомостей про проведення культурно-просвітницьких та інформаційно-пізнавальних заходів, які проводяться працівниками бібліотеки на кафедрах. Також вчасне поповнення та редагування електронного каталогу НБ МДУ дає змогу отримувати найбільш повну інформацію про видання фонду бібліотеки.

Список використаної літератури

1. Клімчук Т. П. Роль моніторингу книгозабезпеченості в сучасних умовах / Т. П. Клімчук // Комплектування бібліотечних фондів ВНЗ – сучасні технології та вимоги часу : інформ. бюл. для працівників бібліотек ВНЗ III–IV рівнів акредитації державної форми власності Хмельницької області. – № 12 / редкол. : О. О. Мацей, Т. К. Онищук, О. О. Костюк ; гол. ред. О. Б. Айвазян. – Хмельницький : ХНУ, 2011. – 100 с.
2. Справочник библиотекаря / под ред. А. Н. Ванеева, В. А. Минкиной. – СПб. : Профессия, 2002 – 448 с.
3. Терешин В. И. Библиотечный фонд / В. И. Терешин. – М. : МГУКИ, 2001 – 176 с.
4. Упенице М. Отбор документов для комплектования фонда университетской библиотеки / Марите Упенице // Научные и технические библиотеки. – 2007. – № 1. – С. 71–74.
5. Шилов В. В. Библиотечный фонд. Обновление, обновляемость, обновленность / В. В. Шилов // Научные и технические библиотеки. – 2000. – № 9. – С. 47–55.

ББК 91
УДК 012

Відповідальний за випуск: директор наукової бібліотеки Маріупольського державного університету Шакула А. П.

Комп'ютерна верстка: Дейниченко О. В.

*Рекомендовано до друку
науково-методичною радою наукової бібліотеки
Маріупольського державного університету
(протокол № від . .2014 р.).*

НЗ4 Науково-дослідна діяльність наукової бібліотеки Маріупольського державного університету : матеріали II науково-методичного семінару. 27 лютого 2014 р. / ред. А. П. Шакула. – Маріуполь : МДУ, 2014. – 84 с.

У виданні представлено матеріали і статті співробітників наукової бібліотеки Маріупольського державного університету з науково-дослідної роботи за 2013 р.

Видання може стати в нагоді як співробітникам бібліотек, так і всім, кого цікавить діяльність вузівської бібліотеки.

ББК 91
УДК 012